

Tonka vöbikut laenates

Tauno Vahter. Pikaajaline kokkusaamine. Tallinn: Tänapäev, 2020. 183 lk.

Tauno Vahteri esimese raamatu kohta on ilmunud üksjagu arvustusi ning autor on juba pälvinud olulise tunnustuse vastavas žanris: lühiproosakogusse kuulub ka tänavu Tuglase novelliauhinna võitnud, varem Loomingus ilmunud „Taevas Tartu kohal”. Toon esile mõne joone, mis paistab Vahteri loomingut iseloomustavat.

Esiteks on talle omane muigamisi kirjutamine, mis iseloomustab mitut teistki praegust lühivormide viljelejat, näiteks Jüri Kolki, Ave Taavetit, P. I. Filimonovit ja Andrus Kivirähki. Üldisele naljategemisele novellistikas on osutanud Johanna Ross, kes on peatunud Vahteri raamatul lühiproosa aastaülevaates Loomingus ja arvustanud seda Vikerkaares: kontsentreeritud kujul novelli sarnanemine anekdoodiga (Mart Velskri tähelepanus 2019. aasta novelli kohta) ja koomilise elemendi või humoorika joone sissepunumine on omased ka Vahterile.¹

Kui seda iseloomujoont laiendada, näib olevat tegemist eelkõige Andrus Kivirähki stiilis kirjandusega: naerdakse kellegi üle, aga tehakse seda iseäraliku – tahaks öelda kivirähkiliku – sõbralikkusega. Ükskõik kui tobe mõni tegelane ka on, kaasa tunneme talle natuke ikka. Võrrelda võib näiteks kirjanikuhärra Lamba sekeldusi Kivirähki lasteraamatus „Sirli,

Siim ja saladused” ja Vahteri ärimees Urmase seiklusi Laoses. On kerge lihtsalt naerda kellegi üle, aga selline esitus sunnib siiski mõtlema, kas naerame seejuures ka iseenda narruste üle. Eks need Vahteri (nagu ka Kivirähki) tegelased ole inimesed me endi seast. Vahteri lühijutud on enamasti sellised, mille lugemist saadab kerge, salamisi naeratama panev mulje, ehkki on ka üpris tõsiseid palasid. Näiteks raamatu avanovell on nukker, mitmekihiline ja irooniline. Ühe kihi moodustab Akira Kurosawa Eestireisi peegeldus: tragikoomilisele elemendile mängib kaasa sünge jaapani pärimus. Novell on ühtlasi edasiarendus aja-leheartiklist, kuhu Vahter kunagi kogus inimeste meenutused sest visiidist.²

Teine Vahteri novellide ühisjoon võiks olla mingi ajajärgu või ruumi üpris terviklik loomine. Tuglase novelliauhinna žürii esimees Maarja Kangro osutas oma kõnes³ nostalgiakomponendile mõlemas 2020. aasta võidutöös (teine laureaat oli Lilli Luuk novelliga „Kolhoosi miss”). Üliõpilaspäevade kogemus 1990. aastate Tartus või lapse mälestused nõukogude aja lõpust, 1980. aastatest, on sellel põlvkonnal ilmselt paljuski sarnased, varieerudes ühtpidi tonaalsuse ja teistpidi reaalse keskkonna pinnal. Vahteri raamatust võib seejuures leida nii Lasnamäe õhustikku kui ka Kesk-Eesti kolhoosimaastikku. Esile tuleb põlvkondade sidususe olematuse küsimus, mille murdejoone olen lastekirjanduse üle mõtiskledes sõnastanud ajalis-ruumiliselt: mingil hetkel tekivad

¹ Vt J. Ross, 2020. aasta lühiproosa: kriis elus, buum kirjanduses. – Looming 2021, nr 3, lk 393–404; J. Ross, Lõbusasti mööda kuldset keskteed. – Vikerkaar 2021, nr 3, lk 118–121; M. Velsker, Eesti novell ja aja vaim. – Eesti novell 2020. Koost M. Luiga, K. Pruul, J. Ross, U. Vadi. Tallinn: Eesti Jutt, 2020, lk 179.

² T. Vahter, Jaapani kultusrežissööri Akira Kurosawa saladuslik visiit Eestisse. – Eesti Ekspress 11. III 2020.

³ Kõnet saab kuulata siin: <https://www.utkk.ee/tuglase-novelliauhinna-laureaadid-2021-on-lilli-luuk-ja-tauno-vahter>

inimesed, kel ei olnud maavanaema (mõiste, mis sisaldab näiteks kartulipanekut, selleks küla pealt toodud hobust või joodikust traktoristi, heinategu, ülesküntud külavaheteid) ning kellele maale elama minek tundub hoopis teistmoodi, romantilis-öko, vanasse vankrisse tehtud lillepeenraga. Ja kui isegi „kõik vanad vankrid on juba peenardeks rautatud”, teatakse „Tartus ühte meest, kes teeb uusi vankreid, mis näevad välja nagu oleksid lagununud vanad vankrid ja sinna saab siis lilled sisse istutada” (lk 62).

Kuidas tekitatakse ruumi või aja sisse minekut? Lühijutu „Sardell” põhjal võib nentida, et hästi töötab näiteks keelekomponent, ehk lugeja on võimalik väga piiratud vahenditega, üksnes mõne sõnaga suunata mingisse ajaperioodi. 1980. aastate keskpaiga mälestused Eesti NSV-st on mul sarnaselt autoriga segu naljakatest ja tobedatest asjadest, mille üle vanemad vahel ka arusaamatult nalja heitsid. Töölt, tänavalt, ülikoolist, sõjaväest või matkadelt võeti igapäevakasutusse sõnavara, millel on vene keele või kultuuri taust, nagu tänapäeva keeles on sageli tunda inglise keele mõju. *Sturma* 'matkajakkl', *pardatšokk* 'kindla laegas', Vahteril *pederastka* – ilmselt üsna pea neid sõnu enam ei teata. Mõtlesin, kas olnuks ka viimati nimetatud sõnale vaja sõnaseletust. *Pederastka* või *pederasti* kotike oli väike meeste käekott, mis mulle seostus miskipärast kutseliste autojuhtidega, kel pidid olema käepärast auto dokumendid ja juhiluba, aga nimetus hakkas peagi tähistama seda aksessuaari üldiselt. Kui ruttu muutub sõna arusaamatuks? 1990. aastate keskpaika kirjeldavas kriminaalromaanis võiks vabalt olla lause „Reka pardatšokis vedesid pleier ja matrikkel”, ent praegu peaks nooremale lugejale juba mõnda

neist sõnadest seletama, mis ei tähenda, et raamatus ootamatu kohtumine nendega poleks vahva. Mälestuste esilekutsujaid on Vahter kasutanud muidugi rohkem: PAZ- või LAZ-buss, Orwo film või miks mitte ka ühtaegu ähvardav ja kutsuv, ometi mekkimata jäänud sardell Valga rongijaama puhvetis (tänapäevane on selle vorstikese roosakas vari).

Vahteri lühijuttude kompositsioon meenutab mulle mõnd rohkete tegelastega kunstiteost, näiteks Jaan Tammisaare pildikeelt. Pildil on seejuures detaile, mis alles teistkordsel lugemisel silma jäävad. Lühijuttude „Kolm väikest sõna” ja „Värske kala” tegevustiku saaks silme ette manada nii, et kõik tegevused võiks lineaarselt tuua pildile või „Kolme väikse sõna” puhul mõelda, mis toimub samal ajal küla teises otsas. Novellidesse lipsavad vihjed muusikale, ent samal ajal on kõik endiselt kuidagi visuaalne, õnne taustal mängib Jimi Hendrix, tegelastele on olulisel kohal söök ja see, kuidas süüa tehakse. Kalapüügist kõneleva „Värske kala” lõpp võiks ka pildilt aimuda: peategelane on sattunud justkui ohtlike suhete kinnisesse spiraali, teda ootab järgmine katsumus, millest ta kardetavasti jälle auga välja ei tule. Siit pärineb ka arvustuse pealkiri: kirglikud kalurid saadavad uued elukaaslased laenama tonka vöbikuid (see on umbes sama mis vorstipaindepakk). Heatahtlik tögamine, aga siitpeale saab novelli peategelane vist aru, et kogu aeg ei jaksa ei tema ega keegi teine löögivalmis olla.

„Kolm väikest sõna” kõneleb spordist. Teet Kallas on kunagi arvanud, et spordinovell jääb tal kirjutamata, sest valdkond on väga spetsiifiline.⁴ 1931. aastal näib olevat toimunud isegi spordinovelli

⁴ D. Tserp, A. Kuldkepp, Mis ühendab Ivo Linnat, Tiina Mõisa, Teet Kallast, Erich

võistlus,⁵ kuid 1940. aasta talvel on Ralf Parve andnud Eesti Spordilehes humoorika ülevaate spordi senisest mannetust kajastamisest eesti ilukirjanduses. Asi ei ole nüüdki palju paranenud: mõne aasta eest leidis Joosep Susi, et spordi kujutamine on peaaegu pimetähn.⁶ Tõepoolest, ehkki XX sajandi alguses trügis kehakultus kirjandusse ja kunsti ning on olemas spordibiograafiad, poistekirjandus, Paavo Kivine, Mihkel Tiksi „Korvpalliromaan”, Olev Remsu noore Kolla heitlused Emajõel ja kindlasti veel mõni šedööver, mis hetkel ei meenu, tahaksin minagi nentida, et on veel arenguruumi, nagu ka ootust, et neid hakatakse kirjutama (arvan Indrek Hargla stsenaariumi „Alpimaja” populaarsuse põhjal). Susi mainib Jüri Ehlvesti novelli „Kutsu” kogus „Taevatrepp” (2001), mis räägib Mika Myllylä dopinguloost. Ehlvesti võrratu spordinovelli võiks praegu uuesti avaldada – see on tugev, ajatu tekst dopinguprobleemist, pealegi ei ole põhjust enam Soome poole vaadata. Ent Õhtulehe tehtud intervjuus Teet Kallase ja teistega on mainitud spordi teist külge, seejuures Contra raamatut spordifännidest, ning tugitoolisport on just see joon, mille tahaksin Vahteri raamatust esile tuua. Vahteri jaoks on tugitoolisport nii oluline, et jalgpalli ja Tour de France’i

vaatamise nimel tehakse abieluettepanek. Ent sport hiilib ringi teisteski novellides: jutus „Urmas läheb koopasse” on prototüübiks ilmselt üks praegune spordifunktsionäär, harrastussport on ka raevukas hobikalapüük (vaesed kalad) ja mootorrataste mäkketõusuvõistlused, tonkaga kalapüüdja vaatab telefonist võrkpalli, mõttespordist tegeletakse mälumänguga. Tegelane ei pea ise olema karvavõrdki sportlik, vaid tal peab olema spordihuvi – aga kui kirglik? Kire jagamise küsimus kerkib korduvalt esile: kas on võimalik teise inimese kiretusega leppida või mitte?

Mu enda üks lemmikuid ses raamatut on kriminaalne ja psühhopaatiline koroonanovell „Kullast südamega tüdruk”. See on üles ehitatud nii, nagu keeraks kruvi aina sügavamale puusüüsse, iga keermega tuleb juurde uut infot. See on stiilipuhta struktuuri ja täispuändiga novell. (Võrdluseks: Arne Merilai järgi on näiteks Vahteri „Intsident 43. lasteaias” poolpuändiga novell.⁷) Kergelt ebavahterlikki, nendiksin: kui sellele vastandada näiteks raamatu eelviimane lugu, nelja vanatüdrukust peasolisega „Surm uusaastal”, kus iga hetk midagi uut juhtub, on „Kullast südamega tüdruk” vägagi hillitsetud. Samas, võib-olla tekitabki see pingeline, sünge vaoshoitus puändis tunde, justkui kõnniks noateral.

ELLE-MARI TALIVÉE

Kriegerit, Martin Veinmanni ja Contrat? Spordisõltuvus! – Õhtuleht 11. XI 2014.

⁵ R. Parve, Spordi vastukajased meie ilukirjanduses. – Eesti Spordileht 1. II 1940. Vt ka: A. Rullingo, Spordi kajastus kirjanduses. – Eesti Spordileht 21. II 1936.

⁶ J. Susi, Ilus higi! – Sirp 9. II 2018.

⁷ A. Merilai, Eesti novelli poeetikast. – Keel ja Kirjandus 2021, nr 1–2, lk 118.